

https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/02/15/BROSHURE_CONCEPT_E-BOOK.pdf [in Ukrainian].

17. Polozhennia pro elektronni osvichni resursy vid 1 zhovtnia 2012 r. № 1060 [Regulations on electronic educational resources dated October 1, 2012 № 1060]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#n13>.

18. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine of September 5, 2017 № 2145-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

19. Pro profesiinu (profesiino-tekhnicnu) osvitu: Zakon Ukrainy vid 10 liutoho 1998 № 103/98-VR [On vocational (vocational and technical) education: Law of Ukraine of February 10, 1998 № 103/98-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

20. Savych S.S. (2015). Avtorske pravo u tsyfrovomu seredovyshchi: problema monopolii pravovlasnyka ta zabezpechennia umov vilnoho vykorystannia tvoriv [Copyright in the digital environment: the problem of monopoly of the right holder and ensuring the conditions of free use of works]. *Biuletyn Ministerstva Yustytzii Ukrainy, № 1, 87* [in Ukrainian].

21. Stratehii rozvytku promyslovoho kompleksu Ukrainy na period do 2025 roku. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy: veb-sait [Strategies for the development of the industrial complex of Ukraine until 2025. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine: website.]. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877d8d6&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovogoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku> [in Ukrainian].

22. Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovou ekonomikou [Ukraine 2030E - a country with a developed digital economy. Ukrainian Institute of the Future: website.]. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> [in Ukrainian].

23. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020. Torhovo-promyslova palata Ukrainy: veb-sait [Digital Agenda of Ukraine - 2020. Chamber of Commerce and Industry of Ukraine: website.]. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].

24. Tsyfrovii osvichni resursy [Digital educational resources]. URL: <https://sites.google.com/site/cifroviosvitniresursi/> [in Ukrainian].

Отримано редакцією 14.12.2020 р.

УДК 37.017:614.8]:504

DOI: 10.31376/2410-0897-2020-3-44-139-149

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕРМІНІВ «КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ТА «ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА»

Пономаренко Станіслав Ігорович

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: ekponomarenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9214-3460

У статті розкрито проблему інтеграції термінів «культура безпеки життєдіяльності» та «екологічна культура». Розкрито поняття «культура безпеки життєдіяльності» та потрактовано термін «екологічна культура». Встановлено: якщо культура безпеки життєдіяльності – це формування у людини свідомості і культури безпечного життя, набуття знань, умінь і навичок дослідження небезпек, що діють у середовищі її існування, вивчення засобів і методів захисту від них, що необхідно для забезпечення комфортного і безпечного життя, то екологічна культура фахівця націлена на гармонізацію біосфери, техносфери і суспільства, що передбачає не тільки володіння системою знань, умінь і навичок за набутою спеціальністю, а й навички, здатність і готовність професійно вирішувати завдання безпеки життєдіяльності, мотивацію до екобезпечної діяльності, а також засвоєння культурних і етичних норм поведінки через включеність здобувачів у вирішення завдань безперервної екологічної освіти.

***Ключові слова:** інтеграція, життєдіяльність, безпека, культура безпеки життєдіяльності, екологічна культура, екологічна освіта, екологічна криза.*

Постановка проблеми. Правила безпечної поведінки та заходи щодо захисту життя і здоров'я від небезпек при виникненні екстремальних і надзвичайних ситуацій є необхідними для кожної людини і становлять основний зміст культури особистої безпеки. Однак вони належать до проблеми організації безпеки життя, екобезпеки, а не життєдіяльності.

Причиною виникнення більшості сьогоденних небезпек для людини, включаючи глобальні, є її власна життєдіяльність. Життєдіяльністю, на думку І. Немкової, може вважатися або тривала діяльність однієї людини, або сумарна діяльність багатьох людей (суспільства) – в

обох випадках, якщо в результаті цієї діяльності відбувається помітне перетворення навколишнього середовища [17, с. 31].

У дослідженні Т. Ніколаєвої життєдіяльність розглядається як повсякденна діяльність і відпочинок, спосіб існування людини. Проте негативні процеси в природі та суспільстві, причиною яких найчастіше є антропогенна діяльність, не зможуть створити на сьогоднішній день комфортних умов життєдіяльності, оскільки система «людина – техніка – навколишнє середовище» є багатоцільовим і першочерговим завданням збереження людини і довкілля від згубного впливу техносфери [18, с. 23].

Перетворювальна життєдіяльність здійснюється, звичайно, для досягнення певної користі, проте неминуче має несподівані «побічні ефекти». Ці ефекти і є причиною виникнення додаткових небезпек для людини, суспільства, природи, цивілізації. Збільшення масштабів перетворень збільшує і масштаби небезпек.

Прагнучи змінити навколишнє середовище з урахуванням тільки власних потреб, люди об'єднуються у співтовариства – трудові колективи, професійні, територіальні, національні об'єднання. Чим більше об'єднання, тим ширша сфера його життєдіяльності, значніше його перетворювальний вплив на навколишнє середовище, глобальніше виникають супутні небезпеки (С. Сусло [20], Л. Чиж [24]).

Будь-яке виробництво для нормального функціонування споживає з довкілля енергію (теплову, електричну та ін.), територію, природні (метали, вугілля, воду тощо), людські та інші ресурси, а в результаті свого функціонування виробляє, крім продукції, і різні відходи (тверді, рідкі, газоподібні, енергетичні). Життя і діяльність людини відбуваються в середовищі існування, що включає поряд з виробничим, побутовим і навколишнє середовище. Людина постійно взаємодіє як мінімум з двома з них, кожне з яких має штучні й природні чинники, здатні створювати небезпечні й шкідливі умови життєдіяльності. Усе це дозволяє аксіоматично стверджувати, що будь-яка взаємодія людини із середовищем існування потенційно небезпечна, а отже, потребує розв'язання.

Забезпечення безпеки людини в системі «людина – техніка – середовище проживання» є найближчим завданням у збереженні здоров'я, забезпеченні працездатності й всебічного розвитку людини (її особистості), а стратегічне завдання – збереження людства в умовах екологічної кризи.

Актуальним стає завдання розвитку в майбутніх фахівців таких важливих інтегративних якостей особистості, як культура безпеки життєдіяльності та екологічна культура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпека як філософська категорія не є чимось предметним, матеріальним і виступає певною абстрактною формою прояву життєздатності й життєстійкості різних об'єктів. Під безпекою О. Бондарев розуміє стан захищеності особистості, суспільства, держави і ноосфери від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, що базуються на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства з виявлення (вивчення), попередження, послаблення, усунення (ліквідації) та відображення небезпек і загроз, здатних погубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприйнятної (неприпустимої об'єктивно і суб'єктивно) шкоди, закрити шлях для виживання і розвитку [3, с. 39].

З погляду автора, безпека розглядається як і здатність об'єкта, явища або процесу зберігати свої основні характеристики, параметри, сутність при негативних, руйнівних впливах з боку інших об'єктів, явищ або процесів. У цьому випадку мова йде про властивості об'єкта, що виявляються у відносинах, зв'язках і взаємодіях з іншими об'єктами, явищами і процесами.

Безпека, на думку О. Бондарєва, є найважливішою потребою людини поряд з потребами в їжі, воді, одязі, житлі тощо. Проблема безпеки передбачає відсутність, обмеження або зняття небезпеки, про що свідчить зміст самого слова. Але парадокс полягає в тому, що безпеки без небезпеки не буває. Існування безпеки виникає у зв'язку з появою загроз [3, с. 38].

Сучасне розуміння безпеки згідно з поглядами науковців пов'язано зі станом захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і

зовнішніх загроз. Життєво важливі інтереси визначаються як сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави.

На тлі взаємин «людина – середовище проживання (соціум, природа, техногенна сфера)» виявляється і формується наукова система знань, що має назву «безпека життєдіяльності» і охоплює питання прогнозування, подолання й усунення небезпеки, а також запобігання їй [25, с. 29].

Нині питання безпеки життєдіяльності людини досить докладно розглянуті в книгах і наукових роботах багатьох авторів (А. Дячук [6], Г. Каменська [9], М. Козяр [10], О. Повстин [19], Л. Чиж [24] та ін.). Вони вважають, що безпека є найважливішою потребою людини після їжі, води і наявності житла, головною умовою існування суспільства і держави. Відповідно до Закону «Про національну безпеку України» (2018) сучасне розуміння безпеки включає стан захищеності людини і її інтересів від усіляких загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Метою безпеки життєдіяльності В. Томаков вважає збереження здоров'я і життя людини, створення комфортних умов її життя і діяльності у виробничому середовищі та навколишньому природному середовищі [22, с. 123].

Відтак розглядаємо безпеку життєдіяльності в якості складової частини екології – галузі наукового знання про взаємодію живих організмів між собою і з навколишнім середовищем (О. Байрамова [2], Г. Глухова [4], О. Дорошко [5], Н. Єфіменко [7], В. Крисаченко [12], В. Логвиненко [15], Сухара [21]).

Формулювання мети статті. Вищезазначене спрямоване на розкриття інтеграції понять (на перший погляд, несумісних) «безпека життєдіяльності», «екологічна культура», що підтверджує необхідність їх узгодження.

Виклад основного матеріалу. Безпеку життєдіяльності характеризують: спосіб життя людини, генетичні особливості, якість середовища проживання, потенційні ризики, яким вона піддається. Тому, на думку В. Томакова, фахівці повинні знати шкідливі й небезпечні фактори техносфери і мати уявлення про їх дію на людину і природу, вміти їх ідентифікувати, моделювати небезпечні процеси в техносфері, виявляти приховані ризики, планувати і оптимізувати заходи щодо забезпечення безпеки людини при взаємодії її з групами людей, із середовищем існування та ін. [22, с. 139].

Центральним досліджуваним поняттям у безпеці життєдіяльності є безпека як метод і спосіб захисту людини від небезпек [22, с. 46].

Досліджуючи проблему забезпечення безпеки життєдіяльності особистості, суспільства, нації з позицій культурологічного підходу, ми виходили з того, що головним, системоутворювальним фактором становлення майбутнього фахівця як повноцінного суб'єкта соціуму, як особистості безпечного типу є формування культури безпеки життєдіяльності.

Проведений теоретичний аналіз означеного поняття показав, що термін «культура безпеки життєдіяльності» сьогодні не має єдиної термінології. Більш поширеними є такі: «культура особистої безпеки», «масова культура безпеки», «культура безпеки» (А. Казьміна [8], Н. Кужанова [13], І. Немкова [17], Т. Николаєва [18]).

Науково-педагогічний аналіз спричиняє висновок про те, що поняття «культура безпеки життєдіяльності» розглядалося і пояснювалося на інтуїтивному рівні буденної свідомості і не претендувало на чітке наукове обґрунтування, хоча окремі змістові характеристики досліджуваного феномену знайшли відображення в теорії і практиці професійної освіти.

Нерозробленість теоретичних основ дослідження культури безпеки життєдіяльності, відсутність завершеної, цілісної теорії її формування стримує, на наш погляд, як вирішення питань забезпечення безпеки життєдіяльності фахівців різних спеціальностей, так і розвиток культуротворчих функцій професійної діяльності.

Культура безпеки життєдіяльності, виступаючи показником однорідності людей, що належать до єдиної людської спільноти, сприяє також їх консолідації в силу близькості цінностей, життєвих цілей і уявлень про способи їх досягнення, способу мислення, оцінок явищ навколишнього середовища, форм спілкування і стилів поведінки. У цьому проявляється

головна функція культури безпеки життєдіяльності.

Особливість феномену культури безпеки життєдіяльності полягає в тому, що, по-перше, вона є не тільки компонентом загальнолюдської культури, а й компонентом будь-якої професійної культури, навіть такої, яка на перший погляд здається абсолютно безпечною, що пояснюється аксіомою про потенційну небезпеку будь-якої діяльності. По-друге, культура безпеки життєдіяльності виступає і як самостійне утворення, як особливий вид професійної культури (рятувальники, пожежники, військові та ін.) [17, с. 27].

Трактуючи поняття «культура безпеки життєдіяльності», А. Казьміна пропонує спиратися на зміст таких понять, як гуманізм і гуманізація, безпечне суспільство і безпека життєдіяльності, на загальне філософське уявлення про світ [8, с. 17].

Культура безпеки життєдіяльності виступає структурним компонентом базової культури особистості й невід'ємною частиною професійної культури кожного фахівця. Будучи компонентом професійної культури, яка не дається від народження, а формується і присвоюється в процесі професійної підготовки фахівця, культура безпеки життєдіяльності виступає як об'єкт педагогічного дослідження. Процес формування цієї культури, який реалізується різними освітніми закладами та педагогічними колективами, зумовлює важливість і необхідність розроблення змісту, технологій і умов розвитку досліджуваного феномену, а також дозволяє перейти до розгляду питання сутності та змісту культури безпеки життєдіяльності здобувачів.

Отже, поняття «культура безпеки життєдіяльності» складається з трьох елементів: культури, професійної культури і специфічних знань, умінь і навичок, що становлять безпеку професії й визначають її сутнісні характеристики.

Попередній аналіз культури безпеки життєдіяльності в системі загальнофілософських категорій загального, особливого, окремого і одиничного дозволив простежити взаємозв'язок понять «культура», «професійна культура», «культура безпеки життєдіяльності» та їх ієрархічну підпорядкованість. Провідним концептом у цій тріаді є саме «культура», і при визначенні сутності досліджуваного поняття «культура безпеки життєдіяльності» використовуються культурологічні категорії.

За умови широкого використання термін «культура» позначає будь-які дії людини, досвід творчої діяльності, взятий в її загальних формах [5, с. 7].

Поділяючи думку І. Немкової, вважаємо, що культура безпеки життєдіяльності базується на глибокому знанні принципів безпеки, умінні особистості ефективно проєктувати їх у сферу практичних завдань. Вихідним поняттям є загальна культура. Зв'язки між ними настільки безпосередні, що можна стверджувати: культура безпеки життєдіяльності є специфічним проявом загальної культури в умовах будь-якої діяльності особистості. Але водночас було б неправомірно вважати, що кожна людина, яка характеризується загальною культурою, має і культуру безпеки життєдіяльності. Остання має свої специфічні характеристики [17, с. 30].

Саме культура є якісним показником характеру взаємодії суспільства і природи та при певному рівні розвитку може стати умовою знищення суспільства або умовою його сталого розвитку [5, с. 10].

У визначенні сутності культури безпеки життєдіяльності ми виходимо з того, що найбільш узагальнювальною і глибинною характеристикою культури, що розкриває її діяльнісну сутність, є визначення культури як специфічного способу людської діяльності. З цього погляду, поняття діяльності є узагальнювальним як для характеристики культури, так і для характеристики сутності людини як суб'єкта праці, пізнання і спілкування.

Порівняльний аналіз різних визначень категорії «культура» показує, що вони відрізняються не суттю розуміння явища, а по-різному бачать функції культури і механізми її взаємин з людиною і природою. Практично всі дослідники сходяться на тому, що культура відображає окремі сторони життєдіяльності людини.

Це дозволило О. Дорошко під «культурою» розуміти: систему, яка наскрізно пронизує весь соціум; єдність культури і природи, людини і навколишнього середовища; джерело

громадських нововведень, фактор соціального розвитку; фактор самореалізації, творчого життєустрою; єдність правил, норм і стилів, які характеризують усі сторони життєдіяльності суспільства і сукупність результатів цієї діяльності, вираженої у вигляді матеріальних і духовних надбань; основу для збереження традицій, досягнень людства в минулому [5, с. 10].

За умови поєднання перерахованих ідей, саме культура дозволяє говорити про сталий розвиток як не про утопію, а реальну перспективу існування людства на Землі. При такому підході екологічна культура становить новий тип, або новий рівень розвитку культури, орієнтований не на економічні та технократичні цінності, споживацьке ставлення до природи, а на пошук нових, більш оптимальних шляхів і механізмів взаємодії з природою. У цьому випадку екологічна культура постає як ідеал, до якого потрібно прагнути [5, с. 20].

Для нашого дослідження підхід до культури як способу діяльності має значення для визначення не тільки професійної культури, а й культури безпеки життєдіяльності як інваріанта будь-якої сфери життєдіяльності, будь-якої професійної діяльності, будь-якої професійної культури. Особлива цінність такого підходу полягає в тому, що він фіксує увагу на людині, яка вирішує певні професійні завдання, досягає певних професійних цілей, на людині, що здійснює контакт з іншими людьми, пізнає і безпечно перетворює світ і себе.

Культура безпеки життєдіяльності здобувачів освіти, на думку І. Немкової, є інтеграційним, динамічним структурно-рівневим утворенням, що визначає спосіб безпечної й творчої самореалізації особистості [17, с. 14].

Отже, для здобувача, як майбутнього суб'єкта професійної діяльності, культура безпеки життєдіяльності є способом безпечного перетворення навколишнього світу для себе й інших.

Підхід до культури безпеки життєдіяльності здобувачів як до особливої форми професійної культури потребує звернення до проблеми культури безпеки життєдіяльності як самостійного утворення. Як самостійне утворення культура безпеки життєдіяльності, з одного боку, має властивість «загальності» і становить «наскрізне» явище, обов'язково наявне у всіх без винятку сферах життєдіяльності людини як невід'ємного компонента її поведінки, є частиною базової культури особистості. З іншого боку, культура безпеки життєдіяльності має властивість «особливості» і являє собою також «наскрізне» явище, обов'язково наявне у всіх без винятку видах професійної культури у формі компетентності забезпечення безпеки, зокрема екобезпеки діяльності фахівця (як гарантія безпеки в різних галузях виробничої діяльності людини).

У межах освітнього простору культура безпеки життєдіяльності функціонує як консолідуєчий засіб міжпрофесійного спілкування, є елементом формули «культура безпеки життєдіяльності – безліч професій».

Особливу роль культура безпеки життєдіяльності відіграє в сучасних умовах соціально-економічного життя, що відрізняється високим ступенем складності, непередбачуваності, невизначеності та суперечливості, виникненням нових небезпек для життя людини, що викликають травми, погіршення здоров'я, порушення умов життєдіяльності людей і їх загибель. У цих умовах культура безпеки життєдіяльності стимулює суб'єктивну готовність використовувати наявні в людини можливості (знання, вміння, навички і особистісні якості) для безпечної самореалізації в повсякденному житті й професійному середовищі.

Аналіз комплексу сучасних ринкових вимог до культури безпеки життєдіяльності фахівців розподіляє весь масив цих вимог на три основні напрями:

1) сформованість професійно важливих якостей фахівця (системність і фундаментальність технічних та професійно-функціональних знань; дисциплінованість, відповідальність, зацікавлене ставлення до професійної роботи; уміння співпрацювати, ініціативність, організаторські здібності, вміння керувати);

2) сформованість особистісних якостей фахівця, що впливають на результативність праці (наполегливість, самоволодіння, енергійність, активність, обов'язковість та ін.);

3) особистісні здібності фахівця, що забезпечують успішність професійної адаптації до специфічних умов навколишнього середовища, професійну мобільність (здатність до самоаналізу процесу і результату своєї трудової діяльності; здатність до сприйняття нових

ідей, здатність до швидких і адекватних рішень, готовність вислухати іншу думку; вміння розмовляти з робітниками, технічні можливості тощо).

Як самостійний феномен, що відображає процес і результат взаємовпливів і взаємодій трьох інших феноменів – професії, діяльності та культури, «культура безпеки життєдіяльності» становить сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, які зачіпають взаємини фахівця з професійним простором і містить вимір безпеки професії (діяльності) [17, с. 36].

Культура безпеки життєдіяльності здобувачів є інтегральною якістю особистості, що визначає її спрямованість на розвиток потреби в безпеці на основі сукупності професійних і специфічних знань (що відображають аспект безпеки професії), постійного вдосконалення вмінь і навичок безпечної реалізації виробничої й соціальної діяльності [17, с. 38].

Культура безпеки життєдіяльності становить системно-особистісне утворення фахівця, необхідне для успішного виконання завдань професійної діяльності, в тому числі для забезпечення особистої й колективної безпеки населення, персоналу установ різного типу від внутрішніх і зовнішніх загроз [8, с. 45].

Аналіз педагогічної і психологічної літератури, який виявив відсутність однозначного визначення поняття «культура безпеки життєдіяльності», осмислення різних підходів до вивчення досліджуваного феномену, дав нам можливість розглядати культуру безпеки життєдіяльності як сутнісну характеристику особистості й компонент її професійної культури.

Проведений категоріальний аналіз понять «культура безпеки життєдіяльності», «професійна культура», «культура» дозволив вважати культуру безпеки життєдіяльності компонентом професійної культури фахівця, що відображає єдність його теоретико-прикладної підготовленості та практичної здатності застосовувати спеціально-технологічний і еколого-валеологічний інструментарій для вирішення завдань природоохоронної діяльності.

Таким чином, культура безпеки життєдіяльності формулює результати освіти не тільки в термінах «знань, умінь, навичок», але також як готовність фахівця (і рівень цієї готовності) здійснювати професійну діяльність, узятую у своїй синтетичній складності. Від фахівця потрібні вміння і навички проєктування і вирішення складних техніко-виробничих завдань, розроблення систем, компонентів або процесів, які задовольняють заданим вимогам і враховують питання охорони здоров'я і безпеки життєдіяльності, культурні, соціальні та екологічні аспекти в середовищі існування [8, с. 32].

Беручи до уваги, що культура безпеки життєдіяльності передбачає оволодіння майбутніми фахівцями теоретичними знаннями і практичними навичками, необхідними для створення безпечних і нешкідливих умов життєдіяльності, проєктування нової техніки і технологічних процесів відповідно до сучасних вимог екології, прогнозування та прийняття грамотних рішень в умовах надзвичайних ситуацій, загальноновизнаною метою збереження цих умов вважається екологічна культура особистості.

Ще однією важливою причиною вибору на користь екологічної культури та безпеки життєдіяльності є те, що ці категорії допускають структурування (сукупність взаємопов'язаних компетентностей) з можливістю подальшого кількісного аналізу і оцінювання якості, а також визначення напрямів професійно-особистісного розвитку (саморозвитку) фахівця [8, с. 31].

Якщо прийняти екологічну культуру за визначальну характеристику людини, то її можна розглянути як ступінь здоров'я людини, ступінь її соціального здоров'я, яке, звичайно, тісно пов'язане з природним (у здоровому тілі здоровий дух) [1, с. 25].

Екологічну культуру особистості автор пропонує визначити як перехід людини від зосередженості на собі, своїх виключно індивідуальних, приватних проблемах до зосередженості на своїх зв'язках зі світом, які здійснюють вплив на людину, так і вплив людини на світ [1, с. 27].

Отже, сучасна культура набуває екологічного характеру.

При проникненні в сутність екологічної культури виникають труднощі:

1) оскільки поняття «екологічна культура» перебуває на стадії осмислення і його становлення та інтенсивне розроблення тривають саме в останні десятиліття, то літератури із цього питання недостатньо;

2) це поняття використовується в декількох взаємопов'язаних значеннях, відмінних один від одного рівнем абстракції, теоретичного узагальнення.

Такому явищу, як екологічна культура, з погляду його сутності й змісту важко дати остаточне визначення, що і підтверджує аналіз наявних в літературі визначень цього поняття.

Очевидно, що призначення екологічної культури полягає в екологізації не тільки культури, а й усіх інших феноменів суспільства: економіки, науки, громадських відносин тощо. Таким чином, під екологізацією розуміється процес приведення того чи іншого соціального феномену у відповідність до тих екологічних вимог, які висуваються перед суспільством у конкретній історичний період. Сучасна історія передбачає екологізацію з позицій ноосферогенезу.

Спираючись на сучасні тенденції в системі вищої освіти, В. Лей спробував сформулювати поняття «екологічна культура» як інтегровану професійно-особистісну характеристику, різновид професійної культури майбутнього фахівця, що визначає його здатність і готовність до здійснення функцій екологічної освіти [14, с. 29].

Під екологічною культурою А. Назаренко розуміє систему спеціальних знань зі спрямованістю професійно-педагогічної діяльності на екологічну просвіту всіх груп і категорій населення, формування їх морально-ціннісних орієнтацій, що обумовлюють характер взаємовідносин із навколишнім природним середовищем [16, с. 143].

Основну функцію екологічної культури Т. Ніколаєва вбачає у векторі екологічної орієнтації суспільної й особистісної свідомості. Екологічна свідомість, за визначенням автора, – це інтегративна якість людини, що відображає її здатність до адекватного відтворення в мисленні всього комплексу екологічних проблем навколишньої дійсності [18, с. 32].

На думку І. Кокаєвої, екологічна культура зводиться не тільки до охорони природи і раціонального природокористування, а розглядається як загальнокультурне утворення, побудоване на інтеграції природничо-наукових, гуманітарних, технічних знань. Крім цього, екологічна культура виконує метапредметну функцію в освіті, сприяючи формуванню системи універсальних знань, умінь, навичок, а також досвіду самостійної діяльності та особистої відповідальності, тобто ключових компетентностей, які розглядаються, на відміну від традиційних знань, умінь і навичок, як результативно-цільова основа сучасної освіти [11, с. 31].

Більш високий рівень екологічної культури наближає реальну діяльність фахівця до екологічно-практичної діяльності. Проблема полягає в тому, щоб знайти ті умови і фактори, які найбільшою мірою мотивують це зближення, роблять екологічно обґрунтовану діяльність осмисленою і привабливою. Такими факторами є альтернативний погляд на можливе майбутнє людства; знання основ раціонального землекористування та інших біологічних, економічних і правових підходів до проблеми захисту навколишнього середовища; переконаність у тому, що розвиток особистості є таким самим природним процесом, як всі інші процеси в природі [23, с. 54].

На основі узагальнення поглядів науковців на екологічну культуру вважаємо її системою узагальнених поглядів, переконань, ідеалів, ціннісних орієнтацій людини, що відображають розуміння нею необхідності коеволюційних відносин у системі «людина – суспільство – природа» і визначають спрямованість її діяльності на досягнення гармонії в цій системі, стійкий її розвиток.

Висновки. За результатами проведеного дослідження дійшли висновку: якщо культура безпеки життєдіяльності – це формування у людини свідомості й культури безпечного життя, набуття знань, умінь і навичок дослідження небезпек, що діють в середовищі її існування, вивчення засобів і методів захисту від них, необхідних для забезпечення комфортного і безпечного життя, то екологічна культура фахівця націлена на гармонізацію біосфери, техносфери і суспільства, що включає не тільки володіння системою знань, умінь і навичок за набутою спеціальністю, а й навички, здатність і готовність професійно вирішувати завдання безпеки життєдіяльності, мотивацію до екобезпечної діяльності, а також засвоєння культурних і етичних норм поведінки через залученість здобувачів освіти до вирішення завдань безперервної екологічної освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розкритті компонентного складу культури безпеки життєдіяльності та екологічної культури.

Список використаної літератури

1. Астафьева Л. С. Формирование экологической культуры студентов технических колледжей: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Москва, 2001. 206 с.
2. Байрамова О. В. Екологічна освіта моряків як умова забезпечення сталого розвитку людства. *Actual problems of natural sciences: modern scientific discussions: collective monograph*. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 1–18.
3. Бондарев О. М. Подготовка будущих инженеров к профессиональной деятельности в особых и экстремальных условиях (на примере специальности «Защита в чрезвычайных ситуациях»): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2009. 170 с.
4. Глухова Г. Г. Аксиологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2008. 23 с.
5. Дорошко О. М., Нечай О. А., Потько Е. С. и др. Формирование экологической культуры как цель образования для устойчивого развития: монография / под ред. О. М. Дорошко. Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2010. 303 с.
6. Дячук А. О. Формування професійних знань і умінь майбутніх фахівців з управління екологічною безпекою: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2011. 186 с.
7. Єфіменко Н. П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2000. 256 с.
8. Казьмина А. В. Формирование в вузе профессиональной культуры безопасности жизнедеятельности бакалавров в области защиты окружающей среды: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Москва, 2011. 206 с.
9. Каменська Г. С., Великдан Ю. В. Проблеми формування професійної компетентності майбутніх інспекторів з охорони праці під час їх практичної підготовки. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. С. 160–162.
10. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2005. 37 с.
11. Кокаева И. Ю., Агузарова И. Г. Современные подходы к формированию экологической культуры, здорового и безопасного образа жизни студентов в поликультурной образовательной среде: монография. Владикавказ: СОГПИ, 2016. 187 с.
12. Крисаченко В. Екологічна культура. Київ: Наука, 2006. 230 с.
13. Кужанова Н. И. Формирование экологической культуры будущих специалистов в образовательной среде технического вуза: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Великий Новгород, 2004. 362 с.
14. Лей В. А. Развитие эколого-педагогической компетентности студентов технического вуза: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Севастополь, 2017. 278 с.
15. Логвиненко В. М. Сучасні засоби формування екологічної культури фахівців цивільного захисту в процесі професійної підготовки. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку: матеріали XX всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 жовт. 2018 р.)*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 272–274.
16. Назаренко А. В. Система повышения качества компетентностно-ориентированного экологического профессионально-педагогического образования: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Москва, 2014. 447 с.
17. Немкова И. Н. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Тамбов, 2005. 241 с.
18. Николаева Т. А. Проектирование и реализация системы подготовки будущих инженеров к обеспечению безопасности жизнедеятельности: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Брянск, 2004. 695 с.
19. Повстин О. В. Аналіз підготовленості фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2017. Вип. 49. С. 145–149.
20. Суслó С. Т., Заплатинський В. М., Харамда Г. М. Цивільний захист: навч. посіб. / за ред. М. О. Біляковича. Київ: Арістей, 2007. 368 с.
21. Сухара І. В. Підходи до формування екологічної культури та екологічної компетентності державних службовців. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 121–126.
22. Томаков В. И. Теоретические основы формирования экологической компетентности будущего инженера: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Курск, 2007. 394 с.
23. Формирование экологической культуры и развитие молодежного движения / под ред. В. М. Захарова. Москва: Акрополь, Центр экологической политики и культуры, Центр экологической политики России, 2008. 340 с.
24. Чиж Л. В., Воробей А. В., Полевода И. И. Первая помощь в чрезвычайных ситуациях: учеб. пособ. Минск: Колоград, 2017. 396 с.
25. Шубнякова В. А. Организационно-педагогические условия профессиональной подготовки специалистов аварийно-спасательных служб МЧС в учреждениях среднего профессионального образования: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Санкт-Петербург, 2010. 217 с.

INTEGRATION OF THE DEFINITIONS «SAFETY CULTURE» AND «ENVIRONMENTAL CULTURE»

Ponomarenko Stanislav

postgraduate student of the department of pedagogy and educational management

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Introduction. *The article reveals the issue of integration of the definitions «safety culture» and «environmental culture». The task of developing among future specialists such important integrative personality traits safety culture and environmental culture becomes urgent.*

Purpose. *The purpose of the article is to reveal the integration of the definitions (incompatible at first sight) «safety culture», «environmental culture», which confirms the need for their coordination.*

Methods. *To reach the goal the following theoretical methods were used: analysis of psychological-pedagogical and scientific-methodical literature, systematic analysis of the researched issue, analysis of conceptual-terminological system; analogies based on the community of the fundamental laws of dialectics for processes of different nature.*

Results. *Taking into account the safety culture involves the acquisition by future specialists of theoretical knowledge and practical skills necessary to create safe and healthy living conditions, design new equipment and technological processes in accordance with modern environmental requirements, forecasting and decision-making in emergencies, generally accepted the purpose of preserving these conditions is the formation of environmental culture of the individual.*

Originality. *The safety culture is defined as a component of professional culture of specialists, which reflects the unity of their theoretical and applied training and practical ability to use special-technological and ecological-valeological tools for solving problems of environmental activities.*

Environmental culture is interpreted as a system of generalized views, beliefs, ideals, values of a person, reflecting his understanding of the need for coevolving relations in the system «person - society – nature» and determine the direction of its activities to achieve harmony in this system, its sustainable development.

Conclusion. *If safety culture is the formation of a person's consciousness and culture of safe living, the acquisition of knowledge, skills and abilities to study the dangers of his environment, while studying the means and methods of human protection from them, necessary to ensure a comfortable and safe life. The environmental culture of the specialist is aimed at harmonizing the biosphere, technosphere and society, which includes not only the possession of a system of knowledge, skills and abilities in the acquired specialty, but also skills, ability and readiness to professionally solve life safety problems, motivation for environmentally friendly activities, ethical norms of behavior due to the involvement of applicants in solving the problems of continuing environmental education.*

The author argues that there are prospects for further study in the disclosure of the component composition of the safety culture and environmental culture.

Key words: *integration, vital activity, safety, safety culture, environmental culture, ecological education, ecological crisis.*

References

1. Astafeva L. S. (2001). Formirovanie ekologicheskoy kultury studentov tekhnicheskikh kolledzhey : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 [Formation of ecological culture of students of technical colleges: dis. ... Cand. ped. Science: 13.00.08.] Moscow, 206. [in Russian].
2. Bayramova O. V. (2020). Ekolohichna osvita moriakiv yak umova zabezpechennia staloho rozvytku liudstva [Environmental education of seafarers as a condition for sustainable development of mankind]. Actual problems of natural sciences: modern scientific discussions: collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 1–18. [in Latvian].
3. Bondarev O. M. (2009). Podgotovka budushhikh inzhenerov k professionalnoj deyatel'nosti v osobyykh i ekstremal'nykh usloviyakh (na primere spetsialnosti «Zashhita v chrezvychajnykh situatsiyakh») : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. [Preparation of future engineers for professional activity in special and extreme conditions (on an example of a specialty «Protection in emergency situations»): dis. ... cand. ped. Science: 13.00.08.] Stavropol, 170. [in Russian].
4. Hlukhova H. H. (2008). Aksiologichni zasady formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv vshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. [Axiological principles of formation of ecological culture of students of higher technical educational institutions: author's ref. dis. ... cand. ped. Science: 13.00.07.] Kyiv, 23. [in Ukrainian].

5. Doroshko O. M., Nechay O. A., Potko E. S., etc. (2010). Formirovanie ekologicheskoy kultury kak czel obrazovaniya dlya ustojchivogo razvitiya : monografiya / pod red. O. M. Doroshko. [Formation of ecological culture as a goal of education for sustainable development: a monograph / ed. O.M. Doroshko]. Grodno: GrSU them. J. Kupala, 303. [in Russian].
6. Diachuk A. A. (2011). Formuvannia profesiinykh znan i umin maibutnikh fakhivtsiv z upravlinnia ekolohichnoiu bezpekoiu : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. [Formation of professional knowledge and skills of future specialists in environmental safety management: dis. ... cand. ped. Science: 13.00.04.] Vinnytsia, 186. [in Ukrainian].
7. Iefimenko N. P. (2000). Osoblyvosti formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv vyshchyykh tekhnichnykh zakladiv osvity : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. [Features of formation of ecological culture of students of higher technical establishments of education: dis. ... cand. ped. Science: 13.00.04.] Kharkiv, 256. [in Ukrainian].
8. Kazmina A. V. (2011). Formirovanie v vuze professionalnoj kultury bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti bakalavrov v oblasti zashhity okruzhayushhej sredy : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. [Formation in high school of professional culture of safety of vital activity of bachelors in the field of environmental protection: dis. ... cand. ped. Science: 13.00.08.] Moscow, 206. [in Russian].
9. Kamenskaya G. S., Velikdan Yu. V. (2015). Problemi formuvannia profesijnoyi kompetentnosti majbutnikh inspektoriv z okhoroni praczi pid chas yikh praktichnoyi pidgotovki. [Problems of formation of professional competence of future inspectors on labor protection during their practical training]. Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences, 124, 160–162. [in Ukrainian].
10. Koziar M. M. (2005). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoyi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv z nadzvychajnykh sytuatsii : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. [Theoretical and methodical bases of professional training of personnel of subdivisions on emergency situations: author's ref. dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.04.] Vinnytsia, 37. [in Ukrainian].
11. Kokaeva I. Y., Aguzarova I. G. (2016). Sovremennye podkhody k formirovaniyu ekologicheskoy kultury, zdorovogo i bezopasnogo obraza zhizni studentov v polikulturnoj obrazovatel'noj srede: monografiya [Modern approaches to the formation of ecological culture, healthy and safe lifestyle of students in a multicultural educational environment: a monograph]. Vladikavkaz: SOGPI, 187. [in Russian].
12. Krysachenko V. (2006). Ekolohichna kultura [Ecological culture]. Kyiv: Nauka, 230 p. [in Ukrainian].
13. Kuzhanova N. I. (2004). Formirovanie ekologicheskoy kultury budushhikh spetsialistov v obrazovatel'noj srede tekhnicheskogo vuza : dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.08. [Formation of ecological culture of future specialists in the educational environment of technical high school: dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.08.] Veliky Novgorod, 362. [in Russian].
14. Lej V. A. (2017). Razvitie ekologo-pedagogicheskoy kompetentnosti studentov tekhnicheskogo vuza : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. [Development of ecological and pedagogical competence of students of technical high school: dis. ... cand. ped. Science: 13.00.02.] Sevastopol, 278. [in Russian].
15. Logvinenko V. M. (2018). Suchasni zasoby formuvannia ekolohichnoi kultury fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu v protsesi profesiinoyi pidhotovky [Modern means of forming the environmental culture of civil defense professionals in the process of training]. The current state of civil defense of Ukraine and prospects for development: materials of the XX All-Ukrainian. scientific-practical conf. (Kyiv, October 9–10, 2018). Kyiv: Helvetica Publishing House, 272–274. [in Ukrainian].
16. Nazarenko A. V. (2014). Sistema povysheniya kachestva kompetentnostno-orientirovannogo ekologicheskogo professionalno-pedagogicheskogo obrazovaniya : dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.08. [System of increase of quality of competence-oriented ecological professional and pedagogical education: dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.08.] Moscow, 447. [in Russian].
17. Nemkova I. N. (2005). Formirovanie kultury bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti studentov v protsesse professionalnoj podgotovki v vuze : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. [Formation of culture of safety of vital activity of students in the course of professional training in high school: dis. ... cand. ped. Science: 13.00.08.] Tambov, 241. [in Russian].
18. Nikolaeva T. A. (2004). Proektirovanie i realizaciya sistemy podgotovki budushhikh inzhenerov k obespecheniyu bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti : dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.08. [Design and realization of system of preparation of future engineers for ensuring safety of vital activity: dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.08.] Bryansk, 695. [in Russian].
19. Povstyn O. V. (2017). Analiz pidhotovlenosti fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny do upravlinskoy diialnosti [Analysis of the training of specialists in the field of human security to management]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems*, 49, 145–149. [in Ukrainian].
20. Suslo S. T., Zaplatynskiy V.M., Kharanda H. M. (2007). Tsyvilnyi zakhyst : navch. posib. / za red. M. O. Bilyakovicha [Civil protection: textbook. way. / for ed. M. O. Bilyakovich]. Kyiv: Aristei, 368. [in Ukrainian].
21. Sukhara I. V. (2015). Pidkhody do formuvannia ekolohichnoi kultury ta ekolohichnoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtiv. [Approaches to the formation of environmental culture and environmental competence of civil servants]. *Investments: practice and experience*, 3, 121–126. [in Ukrainian].
22. Tomakov V. I. (2007). Teoreticheskie osnovy formirovaniya ekologicheskoy kompetentnosti budushhego inzhenera : dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.08. [Theoretical bases of formation of ecological competence of the future engineer: dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.08.] Kursk, 394. [in Russian].
23. Formirovanie e'kologicheskoy kul'tury i razvitie molodezhnogo dvizheniya / pod red. V. M. Zakharova.

[Formation of ecological culture and development of the youth movement] (2008). / ed. V.M. Zakharov. Moscow: Acropolis, Center for Environmental Policy and Culture, Center for Environmental Policy of Russia, 340. [in Russian].

24. Chizh L. V., Vorobej A. V., Polevoda I. I. (2017). Pervaya pomoshh v chrezvychajnykh situacziyakh : ucheb. Posob [First aid in emergencies: textbook. allowance]. Minsk: Kolograd, 396. [in Belarusian].

25. Shubnyakova V. A. (2010). Organizacziionno-pedagogicheskie usloviya professionalnoj podgotovki speczialistov avarijno-spasatelnykh sluzhb MChS v uchrezhdeniyakh srednego professionalnogo obrazovaniya : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. [Organizational and pedagogical conditions of professional training of specialists of emergency rescue services of the Ministry of Emergency Situations in institutions of secondary professional education: dis. ... Cand. ped. Science: 13.00.08.] Saint-Petersburg, 217. [in Russian].

Отримано редакцією 5.12.2020 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:373.3

DOI: 10.31376/2410-0897-2020-3-44-149-160

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ: АНАЛІЗ СТАНУ І ПРОЄКТУВАННЯ МОДЕЛІ

Шамунова Катерина Віталіївна

аспірантка кафедри української мови і літератури

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

методист навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку

Комунальна установа «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»

e-mail: Katherinapiers@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7868-392X

У статті проаналізовано стан професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. Визначено, що вимоги до результатів навчання учнів початкової школи відповідно до Державного стандарту початкової освіти актуалізують функціональні обов'язки вчителя нової української школи; висвітлено вимоги, яким має відповідати майбутній фахівець спеціальності в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». Розкрито сутність ключового поняття «педагогічна практика»; аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи за освітньо-професійними програмами ЗВО. З метою формування готовності студентів до проведення навчально-виховної роботи зі школярами, засвоєння передового педагогічного досвіду, формування індивідуально-авторського стилю здійснено огляд моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, що охоплює цільовий, змістовий, технологічний, діагностувальний блоки і в основу якої покладено особистісно орієнтований, індивідуально орієнтований, акмеологічний підходи. З'ясовано, що мета підготовки майбутнього вчителя початкової школи у процесі педагогічної практики визначається соціальним замовленням на підвищення рівня професійної готовності, формування спеціальних знань, умінь і навичок, забезпечення формування індивідуального стилю професійної діяльності.

***Ключові слова:** майбутні вчителі початкової школи, заклад вищої педагогічної освіти, професійна підготовка, готовність до педагогічної діяльності, модель, педагогічна практика, освітньо-професійна програма, навчальний план, наскрізна програма практики.*

Постановка проблеми. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (2018) [3] до ключових компетентностей учнів віднесено цілу низку компетентностей, що передбачають формування знань, умінь, ставлень, здатність успішно навчатися, висловлювати власну думку усно і письмово, проявляти критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, логічно обґрунтовувати позицію, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами. Означені вимоги до навчання учнів початкової школи актуалізують функціональні обов'язки вчителя. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» від 10.08.2018 р. за № 1143 до функцій педагога належить планування і здійснення освітнього процесу; забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвиток учнів в освітньому середовищі та родині, створення освітнього середовища, рефлексія та професійний саморозвиток, проведення педагогічних досліджень, надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної